

Rastafarijanska utopija

NIKŠA DUBRETA

Fakultet strojarstva i brodogradnje Zagreb

BENJAMIN PERASOVIĆ

Institut za društvena istraživanja Zagreb

UDK: 327.39

Izvorni znanstveni rad
primljeno: 15. 12. 1990

Rastafarijansku utopiju autori smještaju u Mannheimovo određenje »orgijastičkog hlijazma«, ali pokazuju da se njeno značenje time ne iscrpljuje. Tekst problematizira rastafarijansku utopiju kroz nastanak i razvoj rastafarijanskog pokreta od Marcusa Garveya do danas, kao i opisom osnovnih aspekata svakodnevnog života koji su zajednički današnjim rastafarijancima. Ti aspekti su: izgled, jezik, hrana, glazba, odnos prema prirodi i »sveta biljka« — Ganja.

Aspekti svakodnevnog života u kojima je snažno prisutna želja za promjenom postojeće materijalističko-tehničke civilizacije, kao i cjelokupan razvoj rastafarijanskog pokreta, pokazuju da je riječ o religijsko-utopijskom pokretu s rasnim predznakom. Zbog odnosa prema prirodi, rastafarijanizam se dijelom povezuje sa suvremenim ekološkim pokretima, posebno s onima koji afirmiraju duhovnu dimenziju ekologije.

*»They are standing in front of I'n'I working
scientific advancement to corrupt the mind«
(Black Uhuru)*

Kada je evangelički svećenik Marcus Garvey dvadesetih godina ovog stoljeća propovijedao na Jamajci »crnačku« interpretaciju Biblije, zagovarajući povratak potomaka crnih robova u Afriku i nagovještavajući »skori dolazak crnog kralja«, nije ni slutio kakav će se društveni pokret iz njegovog učenja razviti. Još manje je Garvey, kao propovjednik repatrijacije, mogao pretpostaviti da će se njegovim shvaćanjima baviti mnogi, različiti ljudi; sociolozi, socijalni antropolozi, teolozi i svećenici, novinari, rock-kritičari, političari i razni aktivisti i teoretičari crnačkog i uopće anti-rasističkog pokreta. U sociologiji (i srodnim znanostima) se proučavanje rastafarijanizma odvija u različitim područjima. Sociologija religije može promatrati rastafarijanizam kao specifičnu vjersku zajednicu, uspoređujući je s ostalim vjerskim zajednicama.¹⁾ Sociologija subkulture u Velikoj Britaniji ne može zaobići rastafarijanizam, bilo da analizira rasne i klasne probleme, bilo da prati razvoj glazbenih pravaca i stilova.²⁾ Na rastafarijanizam se može naići i u raspravama o postmoderni.³⁾ Marksistička interpretacija rastafarijanizma nastoji promatrati pokret u kontekstu anticolonijalnih i drugih pokreta za »rasno i klasno« oslobođenje u zemljama »trećeg svijeta«. ⁴⁾ Zbog svog nastojanja na »fonetskom« pisanju en-

¹⁾ Vidi, npr. Christopher Wright, Cultural Continuity and the Growth of West Indian Religion in Britain, *Religion*, 14/1984, str. 337—356.

²⁾ Dick Hebdige, *Cut'n'mix*, Comedia book, London, 1987; Dik Hebdidž, *Subkultura: značenje stila*, Kultura, Beograd, 1980; Stuart Hall, Toni Jefferson (ed.), *Resistance through rituals*, Unwin Hyman Ltd, London, 1989.

³⁾ Poblje određujući svoje shvatanje pojma »artikulacija«, u kontekstu rasprave o postmodernizmu, S. Hall navodi primjer rastafarijanaca.

⁴⁾ H. Campbell, *Rasta and resistance*, Hansib, London, 1985. U knjizi je podnaslovom spomenut primjer profesora Waltera Rodneya koji je u svom svjetonazoru, na specifičan način, spojio marksizam i rastafarijanizam.

gleskog jezika i specifičnom izgovoru, rastafarijanizam postaje zanimljiv i socio-lingvistici, a tema prenošenja kulturnih modela, koja je rastafarijanizmom obogaćena, tek čeka svoje istraživače. No, bez obzira na različite pristupe i različite razine diskusije, svaki istraživač rastafarijanizam uočiti će bitni moment pokreta — radikalnu kritiku i odbacivanje postojeće civilizacije, Zapadnog, materijalističkog, »službeno-kršćanskog« svijeta. Takva se civilizacija, koju su rastafarijanci kao dominacijsku prepoznali osvještavanjem problema ropstva i vlastitih korijena, odbacuje u ime Božjeg kraljevstva, utopije pravednog svijeta za »Jahvinu djecu«. Poznato Mannheimovo određenje razlike ideologije i utopije, u kojem djelatni, mijenjajući princip karakterizira utopiju, omogućuje uključenje rastafarijanizma u tu raspravu kao tipičnog primjera utopije i utopijskog djelovanja. Rastafarijanizmu nesumnjivo pristaje određenje »orgijastičkih hilijazama«, no to nije jedino niti potpuno određenje rastafarijanskog pokreta. Da bismo objasnili pojam rastafarijanske utopije, potrebno je naznačiti cjelokupan kontekst rastafarijanskog pokreta, njegov razvoj i osnovne dimenzije.

Nastanak rastafarijanizma čvrsto je povezan s djelovanjem Marcusa Garveya, s »Gavreizmom« i njemu bliskim pokretima — Etiopianizmom i Pan-Afrikanizmom. Jamajka, zemlja u kojoj je nastao rastafarijanizam, predstavljala je plodno tlo za razvoj tih općenitijih crnačkih socijalnih pokreta, koji su započeli s osvještavanjem korijena i ukazivanjem na probleme vlastitog podređenog položaja u društvu. Tako je već 1784. na Jamajci osnovana »Etiopska Baptistička crkva«. Pošto je Etiopija bila sinonim za Afriku, a naglašavanje Afrike kao domovine i izvora vrednota kojima se treba okrenuti jedno od obilježja rada crkve, ona je ubrzo izašla iz okvira klasičnog kršćanskog misionarstva. To pokazuje da je Etiopianizam imao svoju tradiciju na Jamajci krajem osamnaestog i tokom devetnaestog stoljeća, što znači mnogo ranije od pojave Marcusa Garveya. Etiopianizam je specifičan crnački pokret. On sadrži naglašavanje značaja »drevne Afrike« u stvaranju temelja civilizacije, bez obzira što je ta kultura u bjelačkom, Zapadnom svijetu uništena ili barem potisnuta. Svijest o velikim dosezima drvenih afričkih civilizacija omogućava pristalicama Etiopianizma da postave pitanje o opravdanosti »civiliziranja« Afrike. Etiopianizam doživljava Bibliju kao instrument porobljavanja, ali je ne odbacuje u cijelosti, nego nastoji očistiti drevni tekst od »bjelačke interpretacije«. Etiopianistički propovjednici često su citirali Bibliju, nastojeći pojedinim odlomcima pokazati značaj crne rase u to doba i količinu krivotvorenja koje je prisutno u bjelačkoj, »službenoj« Bibliji. Analizirajući citiranje karakterističnih odlomaka, Leonard Barrett zaključuje: »Takva upućivanja na crnu rasu u Bibliji bila su vjerojatno ključ dinamičke mitologije koja je postala poznata kao »Etiopianizam« i koja je energizirala crnu religiju unutar okvira ropstva. Od Južne Afrike, preko Kariba do Sjeverne Amerike, koncept Etiopianizma ostao je dijelom crnog religijskog mišljenja.«⁵⁾ Međutim, »crnačka« interpretacija Biblije u Etiopianizmu tek s pojavom Marcusa Garveya dostiže svoj vrhunac.⁶⁾ Upravo je Garveyevo djelovanje anticipiralo nastanak različitih pokreta koji su vjerovali u postojanje crnog Boga ili barem u crno obojenu božju ljubav. Među njima su najpoznatiji »Crna Madona« iz Detroita, američki Crni Muslimani, i naravno, Rastafarijanci. Garvey nije samo vratio dignitet porobljenoj crnoj rasi, nego je ukazivao na presudnu

⁵⁾ L. Berret, *The Rastafarians*, Heinemann, London, 1982. str. 70. Interpretaciju Etiopianizma, različitu od Barretove, sa većim naglaskom na njegovu političku i antikolonijalnu dimenziju, dao je H. Campbell u *Rasta and resistance*.

⁶⁾ Marcus Mosiah Garvey rođen je 1887. u mjestu St. Ann na Jamajci. Još u mladim danima suočio se s relativnom političkom apatijom jamajkanskog crnačkog stanovništva. Socijalno i ekonomski beznadežan položaj svojeg naroda Garvey je shvatio kao poticaj na djelovanje u pogledu oslobađanja crnaca od višestoljetnog ropstva. Karizmatske crte njegove ličnosti, zajedno sa snažnim aktivizmom rezultirali su stvaranjem pokreta koji je 1914. formiranjem Universal Negro Improvement Association u Kingstonu, dobio svoj prvi organizirani oblik. Međutim, usprkos naporima, Garveyeve ideje su prije prihvaćene u Sjedinjenim Državama, a tek naknadno na Jamajci. Njegova filozofija, koja bi se mogla sažeti u slogan »Afrika Afrikancima«, kasnije je prihvaćena kod različitih crnačkih pokreta, pa tako i kod rastafarijanaca. Nakon drugog napuštanja Jamajke 1916. Marcus Garvey polako pada u zaborav i biva okružen izvjesnom anonimnošću, sve do početka tridesetih, kada se aktualizira njegovo proročanstvo o krunisanju crnog kralja. Umire u Londonu, krajem tridesetih, u teškom siromaštvu.

biblijsku i povijesnu važnost koju je ta rasta imala i koju će tek imati u vremenu koje je dolazilo, a to su tridesete godine našeg stoljeća. Kako Barrett piše, Garveyevi govori imali su etičku snagu i mesijanističku dimenziju. U njima je uvijek središnje mjesto imala tema o Etiopiji—Africi kao mjestu nastanka drevne kulture i mudrosti, civilizacije koja je bila na vrhuncu kada su Evropljani bili divljaci, i koja se treba ponovo stvoriti. Stvaranje nove kulture koja će cvasti u Etiopiji—Africi nije za Garveya više određeno bilo kakvim posredovanjem bjelačke, Zapadne civilizacije. Podlogu za takva shvaćanja on nalazi u Psalmu 68, u kojem se, između ostalog, kaže: »Nek dodu velikani iz Egipta, Etiopija nek pruži ruke Bogu!«⁷⁾ Etiopijanizam, kao religijski ali i politički pokret, pripremio je teren za nastanak rastafarijanizma. U tom su smislu osobito značajna Garveyeva proročanstva u kojima on navješćuje dolazak crnog kralja. Ona se mogu sažeti ključnom rečenicom koja će biti osnova kasnijim rastafarijanskim interpretacijama, i koju je Garvey izrekao 1916, napuštajući Jamajku: »Look to Africa for the crowning of a Black King, he shall be the Redeemer«. A što kažu povijesne činjenice? 1930. Ras Tafari, unuk kralja Saheke Selassiea, postao je kraljem Etiopije, uzevši imena Haile Selassie. Među brojnim titulama koje su mu pripale, bile su i »Kralj kraljeva«, »Judejski lav« i druge, koje ukazuju na želju za nastavljanjem »neprekidnute«, legendarne linije koja vodi od kralja Solomona. Tom događaju sva svjetska javnost posvetila je veliku pažnju, i prvu »crnu« krunu priznale su sve ostale, počevši od Engleske. Mnogim stanovnicima Jamajke taj događaj predstavljao je početak stvaranja vlastitog samopouzdanja, samopoštovanja, osjećaja vlastite važnosti u svijetu u kojem je boja kože određivala društveni položaj. Identifikacija s Etiopskom krunom značila je otpor engleskoj kruni, suprotstavljanje nečeg »svog« vladavini bijelih gospodara. Krunisanje Haile Selassiea posebno je mnogo značilo garveistima koji su se nakon odlaska karizmatičkog vođe »uspavali« u svojim aktivnostima. Oni su sada shvatili, i počeli oduševljeno saopćavati ostalima, da se »proročanstvo ispunilo«. Zbog osjećaja nadolaska nečeg velikog, prisnog, toplog, poznatog, vlastitog, crnog i pravednog, zaštitničkog i svijetlog, koji je ispunio garveiste oživotvorenjem Prorokovih riječi, možemo smatrati nastanak priznate kraljevske krune u Etiopiji temeljem za nastajanje rastafarijanizma. Uostalom, Rad Tafari=Haile Selassie. Poštovanje i prihvaćanje Selassiea, koje se na Jamajci uz pomoć titula i citata iz Biblije pretvorilo u njegovo obogotvorenje, naišlo je na snažan otpor bjelačke vlasti. Pokret koji se tek počeo stvarati naišao je odmah na represivno ponašanja sistema. Samo zbog dijeljenja slika ili crteža koji su prikazivali »Kralja kraljeva«, »Etiopski ratnici« (kasnije Raste) bili su premlaćivani i zatvarani.⁸⁾ Broj uhapšenih i maltretiranih govori nam o subverzivnom karakteru pokreta koji svojom pojavom (uključujući i vanjski izgled sljedbenika) negira temeljne vrednote i vjerovanja društva. Društvo koje nije dopuštalo govor o »crnoj religiji«, oštro je reagiralo na pojavu »crnog Boga«. Rastafarijanci su svoj pokret stvarali u teškim uvjetima: djecu su im izbacivali iz škola, nasilno su ih šišali, oduzimali im Biblije u kojima su bili označeni dijelovi koji ukazuju na činjenicu da je »pobijedio lav iz Judina plemena, Davidov izdanak, tako da može otvoriti knjigu i njezinih sedam pečata« ili da na »svom ogrtaču-na boku-nosi napisano ime: Kralj kraljeva i Gospodar gospodara«⁹⁾ što su sva mjesta rastafarijanske želje za izlaskom iz Biblije gospodara i za stvaranjem Božjeg kraljevstva »ovdje i sada«. Haile Selassie pojavljuje se tako kao živi Bog, i nema mjesta dotadašnjem kršćanskom »čekanju«, jer Mesija je stigao. Njega rastafarijanci najčešće zovu »Jah Rastafari«, od starozavjetnog »Jahve«. Svojim speci-

⁷⁾ Biblija, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1980. str. 519.

⁸⁾ Među brojnim primjerima najčešće se navodi slučaj L. Howella koji je, zbog širenja učenja o novom, crnom, Bogu među crnačkim stanovništvom i zbog upornih obnavljanja zabranjivanih rastafarijanskih komunala, stalno zatvaran da bi na kraju završio u ludnici. Opširnije u L. Barret, navedeno djelo, str. 24—28.

⁹⁾ Biblija, Otkrivenje 5:2—5, te, 19:16.

fičnim čitanjem Biblije rastafarijanci su zapravo ukinuli onostranost — Zion kao obećana zemlja, kao ponovno pronađeni rajski vrt nalazi se u »Africi«, oslobodenje od Babilonskog ropstva povezuje se s oslobađanjem crne rase i repatriacijom potomaka robova u zemlju iz koje su potekli. Upravo taj moment omogućio je rastafarijanizmu da se približi mnogobrojnim, različitim utopijskim pokretima koji su pokušavali, s jedne strane, »provoditi svoju utopiju u djelo« revolucijama ili korjenitim društvenim reformama, ili s druge strane, »živjeti« utopiju u različitim oblicima svakodnevnog života, u porodicama ili drukčijim zajednicama.

»Ukidanje onostranosti« ne označava odricanje od tipičnih religijskih motiva »Obećane zemlje«, nego se smještanjem Boga u živog čovjeka i Božjeg kraljevstva na zemlju omogućuje »približavanje« utopije svakodnevnom životu. To u rastafarijanskoj utopiji znači prisutnost potrebe za promjenom postojećeg stanja, života i društva. Tako su u rastafarijanskoj utopiji prisutni elementi koje poznajemo iz brojnih drugih socijalnih i utopijskih pokreta: od problema socijalne pravde (što je povezano sa činjenicom da su rastafarijanci, posebno u početku, pripadali isključivo najnižim društvenim slojevima, preko klasičnih religijskih tema spasenja i odlaska izabranih u obećanu zemlju — Afriku, sve do anarhističkih intencija koje se očituju odbijanjem bilo kakve crkvene organizacije ili institucionaliziranja vlastitog duhovnog pokreta, kao i spontanošću koja dijelove pokreta dovodi do odbijanja autoriteta i hijerarhije u društvu uopće.¹⁰⁾ Ukidanje onostranosti zato se pojavljuje kao ukidanje pasivnosti i pukog »čekanja«. Svakodnevni život je rastafarijanska »duhovna stvarnost«, koja je »sada i ovdje«. Međutim, to još ne znači da je rastafarijanska utopija dosegla svoj cilj. Napor koji rastafarijanci ulažu da bi u ovom svijetu živjeli drukčije (po starom Zakonu), po vlastitoj mjeri, po principima koje su sami izabrali, neprekidno se suočava sa otporom i represijom dominantne kulture. Našu civilizaciju koja je tehnička, materijalistička, protu-prirodna i protu-ljudska, rastafarijanci zovu »Babylonom«, ne zaboravljajući prije svega njen rasistički karakter, bilo da se radi o »hard« varijanti poput Južne Afrike ili o »soft« varijanti rasizma poput britanskog. Povratak u Afriku, kao temeljna nada pokreta, ostavlja mogućnost da rastafarijanci odaberu različite putove i metode borbe s »Babylonom«. To se i događa, pa u rastafarijanizmu primjećujemo različite izbore i pravce djelovanja već videne u praksi drugih utopijskih pokreta. Tako su neki od pripadnika pokreta pokušali slijediti Garveyev put i vratiti se u Afriku odmah, drugi su taj povratak doživljavali na simbolički i duhovni način, jedan dio rastafarijanaca je priču o povratku podredio borbi za svoja prava u okolini u kojoj se nalaze, a nezanimljiv broj je pokušao osnivati komune i različite zajednice u kojima su »nastavljali živjeti u skladu s kulturom i drevnom mudrošću svojih afričkih predaka«. Rastafarijanski pokret posjeduje svoje defanzivne, samo-izolacijske i eskapističke momente, ali i one koji omogućuju govor o pobuni, ustanku, revoluciji, društvenoj borbi, što uključuje sudjelovanje u gerilskim pokretima zemalja »Trećeg svijeta« ili u pobunama kakve su krajem sedamdesetih izbile u londonskom Brixtonu i birminghamskom Handsworthu.¹¹⁾ Razumijevanju ovih različitih aspekata rastafarijanskog pokreta pomažu Mannheimova objašnjenja hilijazma koji »ne želi revoluciju kao vrednost samu po sebi, kao neizbežno sredstvo za neki racionalno utvrđeni cilj, nego kao jedini stvaralački princip neposrednog prisustva, kao željeno probijanje u svet«. ¹²⁾ To »probijanje« rastafarijancima predstavlja »izlazak« iz babilonskog ropstva, povratak u Afriku, mistični susret sa judejskim lavom i »Kraljem kraljeva«, ali istovremeno i obračun sa

¹⁰⁾ Rastafarijanski se pokret, naravno, temelji na autoritetu Haila Selassia koji je božanski i svjetovni autoritet istovremeno, na način da u ime vlastite duhovne stvarnosti (u kojoj ima elemenata panteizma i obogotvorenja svakog čovjeka) rastafarijanci odbijaju svaki drugi svjetovni autoritet. Radi se o ukazivanju na stav, prisutan u nekim protestantskim vjerskim zajednicama, o nemogućnosti bivanja s bogom, a bez čovjeka, kao ni s ljudima, a bez boga.

¹¹⁾ O motivima pobune i otvorenog konflikta rastafarijanaca sa društvenim poretom koji ih otvoreno tlači ili marginalizira, govore pjesme vodećih rastafarijanskih umjetnika. Pojmovi su sasvim jasni: »Get up, stand up«; »War«; »Equal rights«; »Handsworth revolution«; »Uprising«; »Any which way... freedom«; »Resistance«; »Police and thieves«; »Lutta continua«; »Revolutionary step«; »Rebel music«...

¹²⁾ K. Mannheim, *Ideologija i utopija*, Nolit, Beograd, 1978. str. 215.

gospodarima, nekadašnjim robovlasnicima a današnjim ekonomskim poslodavcima (no more slave master, no more boss).¹³⁾ Ako se za rastafarijansku utopiju može reći da je većim dijelom kršćanska, onda je to kršćanstvo Joakima di Fiorea i Thomasa Münzera, s obzirom na dimenziju sadašnjosti, na neprijateljstvo prema postojećoj stvarnosti i doživljaj mesijanizma kao stvaranja »nove Zemlje«, novog kraljevstva, koje je za rastafarijance snažno određeno rasnim problemom i uvjerenjem da su oni zapravo Izraelci, Božji narod, koji se trenutno nalazi u babilonskom ropstvu.¹⁴⁾ Tridesete godine našeg stoljeća, zbog krunisanja Hailea Selassiea kao ispunjenja Garveyevog proročanstva, pokreću nadu (ili, kako bi Mannheim rekao »tipično hilijskičko iščekivanje«) da dolazi dan izlaska iz Babylona. Rastafarijanski se pokret od tada razvijao spontano, odbijajući svaku institucionalizaciju, i širio se postepeno u regiji Kariba. Njegov razvoj bio je praćen, s jedne strane, kriminalizacijom, represijom i stvaranjem izrazito negativne slike u medijima, i, s druge strane, pojedinačnim znanstvenim opservacijama intelektualaca koji su potekli sa Jamajke, a rade na sveučilištima Sjedinjenih Država, i koji su ponudili drukčiju sliku pokreta od one koja je senzacionalizmom stvorena kao podloga za kriminalizaciju. Taj razvoj se sve do šezdesetih, i posebno sedamdesetih godina odvijao daleko od pozornosti šire svjetske javnosti. Velika migracija Jamajkanaca u Veliku Britaniju i SAD proširila je rastafarijansku kulturu u »zemlje Babylona«, no pravi proboj rastafarijanskih ideja na svjetsku scenu započinje tek s rastom popularnosti reggae glazbe. Reggae glazba neraskidivo je povezana s rastafarijanizmom, i nju od šezdesetih godina rastafarijanci koriste kao vlastiti kulturni izraz, kao najprimjeriji način prenošenja poruke o afričkim korijenima, o Kralju, o temeljima rastafarijanske utopije, ali i o svakodnevnim stvarima i svim životnim problemima.¹⁵⁾ Uspjeh reggae glazbe na svjetskom tržištu (tipičan primjer je Bob Marley) omogućio je širenje rastafarijanizma u različitim društvenim slojevima, a planetarnost glazbe približila je rastafarijanizmu i jedan dio bjelačke omladine, pretežno srednje-klasnog porijekla, koja je prihvatila model na razini subkulturnog stila. Rastafarijanske metafore prevedene su i oblikovane u skladu s kontekstima, pa su tako mladi u Poljskoj početkom osamdesetih prihvatili jezik kojim se služe Raste, da bi »padom Babylona« označili svoju želju za padom »crnog« Babylona čije se osnovno uporište nalazilo u Moskvi. Temeljna polazišta za stvaranje rastafarijanske utopije lako je identificirati. To su:

1. Haile Selassie kao Mesija, kao živući Bog, kao Iskupitelj.
2. Repatrijacija kao čin oslobođenja iz babilonskog ropstva.
3. Crnci kao potomci i nasljednici drevnih Izraelaca, Božjeg naroda, koji se moraju izbaviti iz Babylona kao što su se njihovi biblijski prethodnici izbavili iz Egipta.
4. Afrika kao obećana zemlja, Zion kao pravedno kraljevstvo izabranih.
5. Biblija kao argument, kao osnovni dokaz kojim se odbacuju zapadnjačke teze o »primitivnosti« i kojim se naglašava važna uloga crne rase u stvaranju drevne afričke kulture kao kolijevke civilizacije.

Međutim, to su samo polazišta, koja su uz rastafarijanizmu imanentnu spontanost i kreativnost omogućila različite pravce i interpretacije. Owens dobro primjećuje da se rastafarija-

¹³⁾ Skupina rastafarijanaca koja živi u Engleskoj pod imenom »Misty in roots« formulirala je to ovako: »Prva generacija je rođena u ropstvu, druga generacija je rođena u ropstvu, treća generacija je rođena u ropstvu. Mi, četvrta generacija, u ekonomskom smislu, također smo robovi.«

¹⁴⁾ O kršćanstvu Joakima di Fiorea i Tomasa Münzera, kao onome koje premješta onostranost u sadašnjost, vidi u E. Bloch, *Principi nade*, Naprijed, Zagreb, 1981. str. 587—595.

¹⁵⁾ O razvoju reggaea kao glazbene forme i o njegovoj povezanosti s rastafarijanizmom, vidi u Dick Hebdige, *Cut'n'mix*, i S. Davis *Reggae international*, Tomas & Hudson, London 1983.

nizmu ne smije prići kao nekoj doktrini, jer rastafarijanizam nije zatvoren sistem vjerovanja.¹⁶⁾ Suprotno tome, treba uočiti i određenu konfuznost i nekoherentnost koja dolazi do izražaja čestim miješanjem pojmova Boga, Prirode i Čovjeka. Radi se o tome da je rastafarijanizam **pokret**, u kome se, u različitim generacijama, dinamički izmjenjuju i spajaju religijski, društveni, pa i politički momenti. Zato je, uz navođenje osnovnih polazišta rastafarijanske utopije, korisnije naznačiti aspekte kulture i načina života koji su svojstveni većini pripadnika pokreta, nego se posvetiti deskripciji mnoštva različitih rastafarijanskih interpretacija Biblije i povijesnih događaja, koji se nekad razlikuju u sitnim detaljima. Ono što povezuje većinu današnjih rastafarijanaca, i što se istodobno manifestira kao zajedničko, to su aspekti svakodnevnog života, svakodnevnog suočavanja s Babylonom, koje možemo promatrati na razini **izgleda, jezika, hrane, glazbe, odnosa prema prirodi i upotrebe »svete biljke«**. Potrebno je naznačiti, barem u osnovi, temeljne karakteristike svakog od ovih aspekata.

Izged rastafarijanaca obilježen je veoma upečatljivom, i u većini slučajeva identifikacijskom karakteristikom — nošenjem dugačkih kovrdi, poput pletenica, koje oni zovu »**dreadlocks**«. Nošenje »dredlokni« bilo je inspirirano, s jedne strane, slikama ratnika »Mau Mau« pokreta Joma Kenyatte, i s druge strane biblijskom pričom o Samsonu, preko koje su se Raste identificirali s Afrikom i »drevnim životom«. Duga kosa je rastafarijancima jedan od simbola prirodnosti, pa oni smatraju da je rezanje i borba protiv duge kose ujedno i borba protiv prirode, protiv samog čovjeka. Kao i kod indijskih Yogija, kosa prenosi kozmičku energiju, ona omogućuje harmoničan odnos s okolinom. Kosa kakvu su nosili stari etiopski svećenici predstavlja rastafarijancima identifikaciju s kraljevskom lavljom grivom, a sa njom povezuju i pravednost, pravičan način života kao »nasljeđe drevnih dana«. Dugačke »dredlokne« bile su i bitan moment odvajanja od »afro« i »soul« frizura, kakve su bile popularne među mladima srednje klase na Jamajci. Identifikacija s lavom (koja je potpuna, spiritualna i povezana sa biblijskom simbolikom), promijenila je neke obrasce ponašanja naslijeđene dugogodišnjim ropstvom. Svaki Rasta, hodajući uspravno kao ponosni lav ulicama jamajkanskih gradova, djelovao je šokantno i provokativno onom mentalitetu koji je navikao na poniznost, pokoravanje i mirenje s postojećim. U Owensovoj monografskoj studiji, koja obiluje opsežnim intervjuima s jamajkanskim Rastama, nalazimo na izjavu o nošenju »dredlokni«. »Ošišan čovjek je kao osušeno drvo, drvo na kome nema lišća«.

Rastafarijanski jezik nastaje u uvjetima »kreolizacije« engleskog kao jezika kolonizatora. Domorodački (kreolski) jezik koji se očuvao u brdima i ruralnim područjima Jamajke, s jedne strane, i engleski kakav se govori u urbanim sredinama, posebno među srednjim i višim klasama, s druge strane, omogućio je »Rasta-jezik« kao specifičnu mješavinu, koja na prvi pogled izgleda konfuzno i nerazumljivo, ali koja ima svoju logiku, smisao i pravilnost. Taj jezik je izraz svijesti o vlastitom identitetu, o »korijenima«, i istodobno izražava izloženost utjecajima engleske govorne kulture. Rastafarijanski »napad« na engleski jezik izražava se i fonetskim načinom pisanja, približavanjem pisma onom jeziku kojeg su Raste razvili uz »sound-system«, poznate »pričalice« (poput bubnjara—glasnika u našim krajevima). U Rasta-jeziku očigledan je napor da se eliminiraju oblici koji odišu »ropskim duhom« ili nekim drugim podređujućim položajem subjekta, kako u jeziku, tako i u društvu. Taj napor dotakao je Stuart Hall u svojim raspravama o teoriji artikulacije: »Rasta je bio smiješan jezik, pozajmljen iz teksta — Biblije — koji njima nije pripadao; morali su tekst okrenuti naglavce da dobiju značenje koje odgovara njihovom iskustvu. Ali izvrćući tekst naglavce, preradili su i sebe; postavili su se drugačije, kao novi politički subjekti; rekonstruirali su se kao crnci u novome svijetu: postali su ono što jesu. I,

¹⁶⁾ J. Owens, **Dread**, Sangster Book Stores Ltd, Kingston, 1976. str. 8.

postavljajući se na taj način, naučili su govoriti novim jezikom. I govorili su ga osvetnički.«¹⁷⁾ Bez obzira na različite konotacije koje se mogu pripisati rastafarijanskom djelovanju na jezik, promjene u očigledne. Dovoljno je pogledati transformaciju povratne zamjenice za prvo lice jednine. »Me« je u upotrebi kada se naglašava vlastita podređenost i poniznost, očekivana i zahtijevana od robovlasnika i kolonizatora. (»Me go me home«, »Me have me book« i slično, što je dovelo jednog rastafarijanskog pjesnika do konstatacije — »Me have no friends inna society, me still search for me identity.«.) Suprotno tome, rastafarijancima je veoma važna zamjenica »I« koja se često upotrebljava kao I'n'I. Taj oblik znači »ja«, »mi«, a s odgovarajućim nastavcima (»I-self«) predstavlja i povratnu zamjenicu. I'n'I također označava i jedinstvo svakog Raste sa Rastafarijem, dakle s Bogom. Prateći sve načine upotrebe oblika »I'n'I« može se reći, jezikom jedne drugačije filozofske tradicije, da taj pojam znači i **samosvijest**. Svoje protivljenje ropskom mentalitetu Raste su izrazili djelovanjem na jeziku i prenijeli ga u sferu svakodnevnog života.¹⁸⁾

Hrana je još jedan aspekt koji spaja različite segmente rastafarijanskog pokreta, ona se naziva »I-tal food« (od »vital«), i povezana je s rastafarijanskim shvaćanjem bitnog, prirodnog i nezagađenog. Raste su većinom vegetarijanci, zalažu se za »prorodnu ishranu«, odbacuju sve konzervirano, usoljeno, preferiraju domaću radinost u svemu — od ulja do povrća. Argumente za svoj stav prema hrani Raste nalaze u Bibliji, ali još više u vlastitom odnosu prema svijetu (Babylonu) u kojem je ishrana pitanje tržišta i industrije, gdje se proizvodi kako umjetna hrana, tako i umjetne potrebe. Iz tog odnosa proizlazi tipično rastafarijansko objašnjenje vezano uz činjenicu da Raste ne jedu velike ribe, nego samo male. »Sve veće ribe su grabežljivci i predstavljaju establishment — Babylon — u kojem ljudi jedu ljude.«¹⁹⁾ Aspekt ishrane povezuje rastafarijanski pokret s raznim nutricionističkim pokretima, s vegetarijanstvom i makrobiotikom kao samostalnim pokretima, ali i povezanima s ostalim novim društvenim pokretima koji su se te teme aktualizirali šezdesetih i osamdesetih godina.

Aspekt **glazbe** po svom obujmu i značaju zahtijevao bi poseban rad, o reggae glazbi postoje enciklopedije poput onih o rock glazbi i o njenom razvoju se pisalo mnogo više nego o rastafarijanizmu, pa je ovdje potrebno naznačiti samo temeljne povezanosti. Reggae glazba, od šezdesetih godina, predstavlja osnovni rastafarijanski medij za prenošenje poruka, za formuliranje osjećaja, stavova i ciljeva pokreta. Reggae je sastavni dio rastafarijanske kulture, to nije »sredstvo« kojim se prenosi poruka, nego je uvijek više od toga, uključujući i funkciju rituala, »mise« koja se odvija uz muziku i pjevanje. Rastafarijanci nikada nisu željeli stvoriti crkvu niti rutinizirati ili institucionalizirati bogoslužje. Zato se često reggae koncerti (ili različita mjesta stvaranja i reproduciranja reggae glazbe) koriste kao bogoslužja, a pojedine pjesme kao propovijedi. No, to ne iscrpljuje aspekt glazbe u rastafarijanskom životu, jer postoje i nereligijske dimenzije koje naglašavaju stvaranje autentičnog kulturnog izraza, a nije zanemariva ni socijalna pozadina specifične rastafarijanske potrebe za integracijom, što je obično prisutno u okupljanjima uz glazbu, dok u pojedinim pjesmama dobija i svoj eksplicitan politički oblik.

Odnos prema prirodi povlači se kroz većinu ostalih aspekata rastafarijanskog života i nalazi se u osnovi stava prema »dreadlocks« i prema »I-tal food«. »Neprirodnost« neke stvari ili postupka je ključni uzrok rastafarijanskog odbijanja, bez obzira da li se radi o rezanju kose,

¹⁷⁾ St. Hall, O postmodernizmu i artikulaciji, *Naše teme*, 9/1989. str. 2310.

¹⁸⁾ »I« vokalom često se nadomještaju početni slogovi nekih riječi, pa tako dobijamo tzv. »I-words«: I-cient (ancient), I-shence (incense, ganja), I-tection (protection), I-tinually (continually) I-quality (equality), I-reation (creation). »I-words« prisutne su i u rastafarijanskim molitvama: »May the word of I mouth, the meditation of I heart, be accepted in the sight, almighty Jehovah father, I'n'I strenght, I'n'I redeemer, Jah, who liveth in Mount Zion high, Jah high, Selassie-I...« Opširnije u J. Owens, isto, str. 66.

¹⁹⁾ Vidi L. Barret, isto str. 141.

konzerviranoj hrani ili životu u gradovima. Neki istraživači rastafarijanizma, poput Owensa, smatraju da je »priroda temeljno polazište rastafarijanskog pogleda na svijet, ono što pomaže pri objašnjavanju ostalih teme kao što su repatrijacija, upotreba marihuane, nošenje »dredlockni« i brada, Bog kao čovjek i ljudsko tijelo kao crkva.«²⁰⁾

Svojim naglašavanjem prirode i »prirodnoga« (»Prirodni« je jedno od imena za Rastu — Natty Dread), rastafarijanci su se približili suvremenim ekološkim pokretima, zapravo radikalnom dijelu »zelenih«. Osim manifestiranja podrške u pjesmama ili sudjelovanjem u demonstracijama, važno je uočiti rastafarijanski zahtjev za drukčijim odnosom prema prirodi, koji ih, zbog poznatog imeprativa »ovdje i sada«, dovodi do pokušaja življenja u suradnji, prijateljstvu i jedinstvu s prirodom. Kao što Bog nije »nebeski« nego ovozemaljski, tako ni priroda nije apstrakcija, nego svakodnevni susret i samo-susret. Zemlja i Bog se isprepliću kao stalna životna i spiritualna okolina.

Sveta biljka (Cannabis, Indijska konoplja) ima važnu ulogu u rastafarijanskoj kulturi. O njenoj važnosti govori i brojnost naziva koje rastafarijanci koriste u svakodnevnom komuniciranju ili u pjesmama: Ganja, Kali, Wisdom Wees, Wisdom food, Healing of the Nations, Holy Herb, I-shence (od »ancient« i »incense«, što znači »drevno« i »tamjan«), I-ley, Chalice, The Cup, Kaya itd. Rastafarijanci smatraju da je ta biljka bila prva koja je izrasla na grobu kralja Solomona (čiju lozu nasljeđuje Haile Selassie), pa je ona stoga i »biljka mudrosti« — »Wisdom Weed«. Na Jamajci je i prije pojave rastafarijanaca korištenje Indijske konoplje u ljekovite svrhe bilo uobičajeno, a rastafarijanski pokret počinje marihuanu koristiti i u obredne, duhovne svrhe. Raste su, naravno, pronašli u Bibliji citate koji ukazuju da je Ganja »od Boga stvorena za čovjeka«, i da se zbog toga prema njoj treba vrlo pažljivo i s ljubavlju ophoditi.²¹⁾ Činjenica ilegalnosti Indijske konoplje, zabranjivanja njene upotrebe, nije pokolebala rastafarijance. Leonard Barrett smatra da je pušenje marihuane bilo jedan od prvih oblika protesta kojim je pokret pokazao svoju slobodu od zakona Babylona. A Babylon je sa svoje strane često koristio rastafarijansku upotrebu marihuane kao uspješno sredstvo za kriminalizaciju pokreta. Barrett, kao dugogodišnji istraživač rastafarijanizma, primjećuje kako je prkos i protest protiv društva koje »svetu biljku« zabranjuje samo jedan aspekt njene uloge u pokretu. Povlačeći paralelu sa sjevernoameričkim Navaho indijancima i njihovom upotrebom pejojta, Barrett naglašava i ostale dimenzije rastafarijanskog odnosa prema marihuani: »Njeno korištenje proizvodi psihičke i spiritualne efekte, a svoju socio-religijsku funkciju ima posebno u smislu oslobađanja ljudi od različitih vrsta napetosti. To stvara vizije, proizvodi »više« jedinstvo i osjećaje zajedništva, raspršujući potištenost i strahove donosi smirenje umu. Tako je Ganja postala dominantan simbol među Rastama, i ostala je to do danas.«²²⁾ Mnogima se, dijelom i zbog spominjanja tamjana u rastafarijanskim nazivima za Cannabis, nametnula usporedba između korištenja tamjana i marihuane u religijske svrhe. Usporedba je zanimljiva i zbog toga što je »Ethiopian Orthodox Church« pokušavala više puta ostvariti svoj utjecaj među rastafarijancima na Jamajci, a tamjan je sastavni dio njihovih obreda. »Ethiopian Orthodox Church« nije, međutim, postigla veći uspjeh među Rastama, a primjer s marihuanom pokazuje da je za Rastu mjesto bogoslužja neodređeno, da je njegovo tijelo njegova crkva — čovjek je s Bogom na bilo kojem mjestu i u bilo koje vrijeme, a »sveta biljka« proširuje crkvu u cijelu prirodu.

Aspekti izgleda, ishrane, jezika, glazbe, odnosa prema prirodi i upotrebe marihuane su osnovni zajednički aspekti rastafarijanskog života, kako na Jamajci, tako i u SAD, Kanadi,

²⁰⁾ J. Owens, isto, str. 148.

²¹⁾ Mjesta u Bibliji na koja se Raste najčešće pozivaju u vezi sa korištenjem ganje, su: Knjiga Postanka 1:12 i 3:8, Knjiga Izlaska 10:12, Psalm 104:14, itd.

²²⁾ L. Barret, isto, str. 129.

Velikoj Britaniji i Evropi. Jedan od najrasprostranjenijih i najčešćih simbola rastafarijanskog pokreta su boje; zelena, žuta i crvena, koje se nalaze na zastavama (često s lavom u sredini), odjeći i obući, na fasadama kuća, pokućstvu, priboru za jelo, svuda gdje žive Raste koji tim bojama osiguravaju prisutnost etiopske zastave i simbolike plodne zemlje, krvi crnih robova, sunca, Jamajke, Afrike.

Polazište za stvaranje rastafarijanske utopije (među kojima se ističe krunisanje Hailea Selassiea kao ispunjenje Garveyevog proročanstva) bila su neobična važna za stjecanje samopouzdanja, za uspravan hod i pogled usmjeren ka budućnosti u kojoj se naziralo afričko prostranstvo slobode. Prvi rastafarijanci, koji su se od tridesetih godina oslanjali upravo na »osnovna polazišta«, susreli su se sa snažnom represijom sistema na Jamajci, koji je prepoznao njihovu subverzivnost. Oni su, unatoč represiji i brojnim negativnim slikama koje su o njima stvarane u javnosti, uspjeli stvoriti i održati pokret, mijenjajući postepeno sliku o sebi, prisiljavajući društvo da ih na određeni način prizna i poštuje. To priznanje je uslijedilo dijelom i zbog manipulativnog odnosa vlasti prema rastafarijancima kao potencijalno odlučujućem političkom subjektu, što je rezultiralo razočarenjem jednog dijela rastafarijanaca u politički sustav uopće, i prihvaćanjem tradicionalnih anarhističkih principa ne-sudjelovanja u izborima (Rasta no vote). Rastafarijanizam je na Jamajci počeo kao kontrakulturni pokret, a nakon šezdeset godina njegovog djelovanja zapaža se priličan utjecaj koji je ostavio na jamajkansku dominantnu kulturu, posebno u oblasti glazbe. U planetarnoj, masovnim medijima omogućenoj, glazbenoj kulturi, rastafarijanizam je povezanošću s reggae glazbom trajno prisutan. Krajem sedamdesetih i tijekom osamdesetih godina, nove generacije rastafarijanaca proširuju osnovna polazišta, i, posebno u Velikoj Britaniji, pomiču ciljeve pokreta od repatrijacije k socijalnoj pravdi, anti-rasizmu i ekološkom društvu. Tako je u Evropi danas rastafarijanizam prisutan na razini omladinskih pokreta i njihovih subkulturnih stilova (gdje je glazba uvijek igrala važnu ulogu), a također ga novi naglasci njegove ekološke dimenzije približavaju utopijskom bloku novih, alternativnih društvenih pokreta.

Prigovor koji se rastafarijanizmu upućuje zbog nespojivosti njegovih utopijskih ciljeva s ovozemaljskom, diktatorskom ulogom Hailea Selassiea ne pogađa suštinu problema. Raste nisu tematizirali Selassiea kao državnika, njegova pojava njima je poslužila samo kao zgodno posredovanje za ono što je doista važno — njihova vlastita, duhovna stvarnost. »Jah Rastafari« danas predstavlja koncept Boga i duhovnosti uopće, sa značajnim pomacima prema »akvarijskim« pokretima i specifičnoj meditaciji, a ne označava konkretnu povijesnu ličnost. Zato ni smrt Hailea Selassiea nije utjecala na rastafarijansku utopiju koja je jednostavno proklamirala »Jahve živi«. Rastafarijanska utopija, kao osnova rastafarijanskog pokreta, dinamična je i podložna intervencijama. Brojni umjetnici su pokazali da je moguće slijediti rastafarijanski kulturni izraz bez ikakve povezanosti s uvjerenjem da je bivši etiopski vladar biblijski »Kralj kraljeva«. Rastafarijanci, kako sami kažu, uopće ne vjeruju. Oni znaju. Oni su razotkrili destruktivnost i licemjernost građanske civilizacije koja je proizvela koncept »primitivnih naroda«, prikazavši je kao »Babylon«. Ta ih »civilizacija« i danas pokušava kriminalizirati, zagovarajući »zdravlje« u svom poticanju proizvodnje i potrošnje alkoholne destrukcije i u svom kažnjavanju pristalice Indijske konoplje. No, ta ih civilizacija većinom ne može razumjeti, jer, kako piše Đuro Šušnjić, racionalistički diskurs ne može razumjeti religije koje se plešu.²³⁾

²³⁾ Vidi, Đ. Šušnjić, *Znati i verovati*, Kršćanska Sadašnjost & Stvarnost, Zagreb, 1988. str. 167.

RASTAFARIAN UTOPIA

NIKŠA DUBRETA

The Faculty of Mechanical Engineering and Shipping, Zagreb

BENJAMIN PERASOVIĆ

Institute for Social Research, Zagreb

The authors think of Rastafarian Utopia in terms of Manheim's category of »orgiastic chiasm«, but they also show that its significance is not exhausted by that classification. The paper discusses Rastafarian Utopia through the birth and development of the Rastafarian movement, from Marcus Garvey till today, as well as through the description of the basic aspects of everyday life that are common among today's Rastafarians. Those aspects are: their outward appearance, their language, their food, their music, their relationship towards nature and their »holy plant« — ganja. The aspects of their everyday life where the desire to change the existing materialistic-technological civilisation is strongly present, as well as the complete development of the Rastafarian movement, show that it is a religious-utopian movement characterised racially. Because of the relationship towards nature, Rastafarianism is partly connected with the modern ecological movements, especially with those that affirm the spiritual dimension of ecology.